

Müfessirler neden farklı konuşuyor?

Sual: Kur'an zaruriyat-ı diniyedendir. Zaruriyatta ihtilaf olamaz. Halbuki müfessirlerce verilen ayrı ayrı manaların bir kısmı, birbirine muhaliftir?

Eğer bir şey "zaruriyat" ise, o konuda herkesin üzerinde birleştiği tek bir hakikat olmalıdır. İki artı iki dört eder; bunda ihtilaf olmaz. Eğer "zaruriyatta ihtilaf olamaz" kuralı mutlaksa, müfessirler arasındaki bu ihtilaf, Kur'an'ın "zaruriyat" vasfına bir gölge düşürmüyor mu? Yoksa müfessirler "zaruriyat" olmayan bir alanı mı tartışıyorlar?

Cevap: Azizim! Kur'an'ın her bir kelâmı, üç kaziyeyi müstemildir:

Her bir âyet (kelâm) için üç ayrı hüküm vardır:

Birincisi: Bu, Allah'ın kelâmıdır.

O ayetin Allah'ın kelâmı olmasıdır. Bu sebeple tek bir ayetin inkârı, kişiyi kâfir yapar ve küfre sokar. Bu kesin ve tartışmasızdır. Bunu inkâr etmek küfürdür.

İkincisi: Allahça murad olan mana haktır.

Allah'ın murad ettiği mananın ayetten açıkça anlaşılmasıdır ki, buna "**muhkem ayet**" denir. Bazen de ayetin manası kapalıdır; fakat bu kapalı ayet, başka bir ayet ile izah edilir. Her iki durumda da ictihad bunlara giremez. Zira Allah, hükmünü açıkça beyan etmiştir.

Muhkem ayetlere misal olarak: "Namaz kıl, oruç tut, zekât ver, hacca git..." gibi emirleri sayabiliriz. Bu ayetlerdeki mana açık olduğundan dolayı bu ayetlerde ictihad yapılamaz. Ayrıca bunları inkâr etmek de küfürdür.

Üçüncüsü: Mana-yı murad, budur.

Ayet hakkında söylenen **“Mana-yı murad budur”** hükmüdür. Evet, bazen ayetin manası açık olmayıp, birçok manaya gelme ihtimali vardır. Tabiri caizse, ayet-i kerime âdeti bir deniz gibi olup, içinde birçok mana ihtiva etmektedir. Âlimler, kendi anlayışlarına göre bir manayı ve bir ihtimali tercih ederler. İşte ayetlerin bu manaları hakkındaki müfessirlerin sözünü kabul etmemek küfür değildir. İsterseniz misallerle bu kaziyeyi daha iyi anlamaya çalışalım:

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

“Hacı ve umreyi Allah için tamamlayınız...” (Bakara, 2/196)

Bu ayette “tamamlayın” ifadesi farklı anlaşılmıştır:

- **İmam-ı Azam:** Tamamlamak = hakkıyla eda etmek → Umre sünnet
- **İmam Şafiî:** Tamamlamak = gitmek → Umre farz

Bu ihtilaf, lafzın farklı yorumlanmasındandır. Bu yüzden bir görüşü tercih edip diğerini reddetmek **küfür değildir**, sadece içtihad farkıdır

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Muhakkak ki biz sana Kevseri verdik. O halde namaz kıl ve kurban kes.”

(Kevser, 108/1-2)

Bu ayetin anlaşılmasındaki fark, hükmün farklı çıkmasına sebep olmuştur:

- **Ebu Hanife:** Hitap ümmete → Kurban **vacip**
- **Şafiî ve İmameyn:** Hitap Peygambere → Kurban **sünnet**

İhtilaf, ibadetin varlığında değil; **hükmündedir**. Bu yüzden farklı görüşleri kabul veya reddetmek **küfür değildir**, içtihad farkıdır

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ

Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzünüzü yıkayın... (Maide, 5/6)

Bu ayette yüzü yıkamak **açık ve muhkem bir emirdir**. Bu yüzden bütün mezhepler, yüz yıkamanın farz olduğunu kabul etmiştir. Bu kısımda ihtilaf yoktur; inkârı küfürdür.

Ancak ayette **yüzün sınırları açıkça belirtilmemiştir**. İşte ihtilaf burada doğar:

- **Ahmed ibn Hanbel:** Kulaklar da yüze dâhildir → yıkamak farz
- Diğer âlimler: Kulak yüze dâhil değildir

Bu ikinci kısım **yorum (istinbat)** olduğu için, bir görüşü kabul edip diğerini reddetmek küfür değildir.

فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ

Onları, ehlinin izni ile nikâhlayın. (Nisa 25)

Hanefi mezhebine göre; nikâhta velinin izni şart değildir. Velinin bu nikâhı feshetme hakkı yoktur.

Şafi mezhebinde ise nikâhta velinin izni şarttır. Velinin izni olmadan nikâh akdi geçerli olmaz.

“Onları, ehlinin izni ile nikâhlayın” ayetindeki “onları” zamirinin râci olduğu mahal hakkındaki ihtilaf, hükmün ihtilafına sebep olmuştur. İ. Azam’a göre zamir cariyeye ait olup, hür kadınla alakası yoktur. İ. Şafi’ye göre ise bu zamir hür kadına aittir. Netice olarak, İ. Azam’ın ictihadına göre hür kadın velisinin izni olmadan evlenebilirken, İ. Şafi’ye göre ise velinin izni olmadan nikâh sahih olmamaktadır.

Eğer ayette açık bir şekilde “cariyeyi sahibinin izni ile nikâhlayın” ya da “hür kadını velisinin izni ile nikâhlayın” buyrulmuş olsaydı, hüküm açık olduğundan dolayı ihtilaf olmazdı. Ancak Cenab-ı Hak, hikmeti icabı ayeti mutlak bırakmış ve “onları” zamiri ile beyan buyurmuştur.

Müfessirler arasındaki ihtilafın sebebi, bazı âyetlerin birden fazla manaya ihtimal taşımasıdır. Bu yüzden onların farklı içtihadlar ortaya koyması tabiidir ve bunlardan birini kabul etmemek kişiyi küfre sokmaz.

Ancak şu unutulmamalıdır ki, müfessirler ve müçtehidler, Kur’ân’ı anlama hususunda Allah’ın

kendilerine hususi bir kabiliyet ve genişlik ihsan ettiği zatlardır. Bu sebeple onların görüşlerine karşı saygılı olmak gerekir. Zira onların kısa zamanda ulaştığı derin manalara, sıradan insanların uzun yıllar uğraşarak ulaşması bile çoğu zaman mümkün değildir.

Eğer Kur'an'ın o kelâmı, başka bir manaya ihtimali olmayan muhkemattan olursa veya Kur'an'ın başka bir yerinde beyan edilmiş ise birinci ve ikinci kaziyeleri aynen kabul etmek lâzımdır ve inkârları da küfürdür.

Eğer bir âyet, **başka hiçbir manaya ihtimali olmayan açık (muhkem)** bir ifade ise veya o âyetin manası Kur'an'ın başka bir yerinde **açıkça açıklanmışsa**, artık o konuda tereddüt kalmaz. Bu durumda iki şey kesin olarak kabul edilir:

Birincisi, bunun Allah'ın kelâmı olduğu; ikincisi ise Allah'ın murad ettiği mananın hak ve doğru olduğudur. Bu iki esas, dinin zarurî ve değişmez hakikatlerindedir. Dolayısıyla böyle açık bir hükmü inkâr etmek, sadece bir yorumu reddetmek değil; doğrudan doğruya **kesin bir ilahî hakikati reddetmek** anlamına gelir ve bu yüzden küfür sayılır.

Manası başka bir ayette izah edilen ayete misal olarak, şu ayeti gösterebiliriz:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

“...Muhakkak ki Allah size kanı haram kıldı...” (Bakara, 2/173)

Bu ayette kanın haram olduğu açıkça bildirilmiş, ancak mahiyeti mutlak bırakılmıştır. Bu kapalılık, başka bir ayetle açıklanır: En'am suresi 145. ayette

أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا Yani haram olan, **akıcı kandır**. Bu sebeple dalak ve ciğerde bulunan kan bu hükme girmez. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Bir ayetin manası, yine Kur'an tarafından açıklanmışsa artık o mana kesinleşir. Dolayısıyla bu hükmü inkâr etmek veya delilsiz şekilde farklı tevellere gitmek, açık bir ilahî beyanı reddetmek anlamına gelir

Demek bir ayetin manası açıksa ya da diğer bir ayet ile izah edilmişse, bu ayetler **“muhkemat”** sınıfına dâhil olmakta ve onlarda içtihad yapılamamaktadır. Zira içtihad, sadece manası açıkça anlaşılamayan ayetlerde, mananın anlaşılması maksadıyla yapılır. İkinci kaziyenin hükmünün geçerli olduğu ayetlerde ise mana zaten açıktır. Bu sebeple içtihadla lüzum yoktur.

Şayet Kur'an'ın o kelâmı, başka bir manaya ihtimali olan bir nass veya zahir olursa üçüncü kaziyeyi kabul etmek lâzım olmadığı gibi inkârı da küfür değildir. İşte müfessirlerin ihtilafları ancak ve ancak şu kısma aittir.

Eğer bir âyet, tek bir manaya bağlı olmayan; birden fazla anlama ihtimali bulunan **nass** veya **zahir** türünden ise, o zaman müfessirlerin verdiği yorumlardan birini kesin doğru kabul etmek zorunlu değildir.

Çünkü burada ihtilaf, Allah'ın kelâmı oluşunda veya muradın hak oluşunda değil; sadece **o muradın hangi mana olduğu** noktasındadır. Bu yüzden bir müfessirin yorumunu kabul etmemek veya başka bir yorumu tercih etmek küfür sayılmaz. Zira bu, hakikati inkâr etmek değil; hakikatin anlaşılması hususunda farklı bir görüş benimsemektir. İşte müfessirler arasındaki bütün ihtilaflar da sadece bu alanda ortaya çıkar.

İhtar: Mütevatir hadîsler de bu hususta, âyetler gibidir. Yalnız birinci kaziyeye, teemmül yeridir. Çünkü **هَذَا** ile işaret edilen hadîsin, hakikaten hadîs olup olmadığında tereddüt yeri vardır.

Mütevatir hadisler (yani çok sayıda sağlam yolla nakledilen ve yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan rivayetler), **mana bakımından âyetler gibidir**. Yani içerdiği hüküm ve mesaj, kabul açısından güçlüdür. Ancak burada küçük ama önemli bir fark vardır:

Üstadın bahsettiği **birinci kaziyeye** şudur: “Bu söz gerçekten Peygamber Efendimiz’e (asm) ait midir?” Kur’ân’da bu konu kesin ve tartışmasızdır: Her âyet kesin olarak Allah kelâmıdır.

Ama hadislerde önce şu soru gündeme gelir: “Bu rivayet gerçekten hadis mi?”

İşte Üstadın **“teemmül yeridir”** dediği nokta burasıdır. Yani:

- Kur’ân’da → “Bu Allah’ın sözüdür” kısmı kesin
- Hadiste → Bu kısım araştırma ve inceleme gerektirir

Eğer bir hadisin gerçekten sahih ve mütevatir olduğu kesinleşirse: Ondaki sonraki kısımlar (mana, yorum vs.) âyetlerde olduğu gibi değerlendirilir.